

Dara Janeković (1924. — 2021.)

DEJAN JOVIĆ

Istaknuta novinarka i spisateljica, sudionica narodno-oslobodilačke borbe od samih njenih početaka (1941.), angažirana antifašistkinja i humanistkinja Dara Janeković preminula je 29. srpnja 2021. Njen opus svakako zaslužuje temeljitiju analizu od one koju je moguće predstaviti kraćim nekrologom. Njezine su zasluge za novinarstvo, publicistiku i posebno za Srbe u Hrvatskoj – zajednicu kojoj je i sama pripadala po porijeklu roditelja, premda je za sebe često govorila da je kozmopolitkinja odana jugoslavenskoj ideji te humanistkinja, pa je vrlo rijetko isticala nacionalnu pripadnost – velike i bit će trajne, bez obzira htio ih tko priznati ili ne. Ne samo zbog toga što je od svoje rane mladosti sudjelovala u borbi za slobodu i ravnopravnost, u ratu koji je bio posebno strašan upravo na njenoj Baniji, nego i zato što su njene knjige, a posebno *Crni as i dvije grlice* (2003.) i *U kakvom to svijetu živimo* (2009.), objavljene u vlastitom izdanju, impresivno svjedočenje o teškim vremenima 1990-ih, pisane u izolaciji i samoći, koju je što sama odabrala iz protesta protiv rata, a što na nju bila prisiljena zbog neugodnosti koje je, kao i mnogi drugi Srbi i Jugoslaveni, tada doživljavala. Nekoliko je značajnih pisaca, intelektualaca, političara i javnih ličnosti koje Srbi u Hrvatskoj ne bi smjeli zaboraviti zbog onoga kako su se držali u tim 1990-ima i zbog djela koja su ostavili iza sebe iz tog perioda. Dara Janeković je jedna od njih.

Rođena je u Stepanovićevu kod Novog Sada 1. decembra 1924. kao Darinka Škarić, u obitelji čije je daleko porijeklo dalmatinsko-ličko a bliže petrinjsko. Njen je otac, Dušan Škarić, bio mobiliziran u austrougarsku vojsku ali je – kad je njegova jedinica došla do Drine – preplivao na drugu obalu i pridružio se, kao dobrovoljac, srpskoj vojsci. U njoj je u Prvom svjetskom ratu prošao sve strahote, uključujući i povlačenje preko Albanije. Kao nosilac Albanske spomenice, dobio je poslije rata zemlju u Vojvodini. No, ubrzo po Darinom rođenju, obitelj se vratila u Petrinju. Kako se približavao novi rat, a s njim i opasnost za ljude jugoslavenske orijentacije – a posebno Srbe – na Baniji, po upozorenju jednog prijatelja-Hrvata da bi im se moglo dogoditi zlo, veći dio obitelji se

iselio na Kosovo, gdje su kupili zemlju. Dara i njen stariji brat Đuro (rođen 1912.) ostali su u Petrinji. Njen je motiv bio da dovrši školovanje u srednjoj učiteljskoj školi, no kako se već kao 14-godišnja učenica društveno angažirala, najprije u *Seljačkom kolu* a potom u SKOJ-u, odmah se pridružuje partizanima, u selu Klinac, a potom Kalinama, prvoj ustaničkoj bazi na Baniji. Više je puta govorila da je preživjela rat zato što nije slušala sva naređenja koja je dobivala, nego je sama procjenjivala kako će najbolje i najjednostavnije izvršiti postavljene joj zadatke. U tome treba, možda, tražiti i uzroke njene kasnije skeptičnosti prema političkim i drugim autoritetima, njihovim idejama i zahtjevima.

Dara Janeković je najpoznatija kao novinarka, odnosno kao izvjestiteljica (nikada nije prihvaćala riječ *dopisnica* i izrugivala joj se, kao i *konferenciji za štampu*, smatrajući da oni koji ih upotrebljavaju nisu dovoljno pismeni), te kao intervjuistica (ne znam što bi rekla na ovu riječ) važnih političkih ličnosti. Kao novinarka *Vjesnika* bila je izvjestiteljica iz Pariza i zemalja Beneluksa, sve dok joj 1961. rad nije onemogućen zbog prijatnji radikalne desnice, nezadovoljne njenim pisanjem o Alžiru, da će je ubiti angažirajući četničku emigraciju, na što je bila upozorena. Ekstremna francuska desnica joj je jednom čak i postavila bombu u stan u kojem je živjela s kćeri. Francuska je policija – u kojoj je bilo i onih koji su i sami pripadali radikalnoj desnici – potom rekla da je ne može više štititi i da bi bilo najbolje da napusti zemlju. Iz tog razdoblja od njenih zapisa su najzanimljiviji izvještaji s konferencija za medija Charlesa de Gaullea te brojne reportaže.

Po odlasku iz Pariza postala je izvjestiteljica iz Alžira za zemlje sjeverne Afrike (Alžir, Tunis, Maroko i Libija). Na to je mjesto došla na vlastiti zahtjev i uz čuđenje kolegica i kolega koji nisu mogli shvatiti zašto bi izvjestiteljica iz Pariza htjela izvještavati iz sjeverne Afrike, to više što je mogla birati i “uglednije” mjesto. No, kako je sama rekla, u Alžir je išla srcem, da bi izbliza vidjela – a ako može i pomogla svojim izvještajima – bitku za oslobođenje od kolonijalizma i imperijalizma.

Bila je jedina žena koja je u tim godinama izvještavala iz tih zemalja. To ju je povremeno dovodilo u opasne ili neugodne situacije, iz kojih je izlazila čim bi spomenula Jugoslaviju. Rodni aspekt vlastitog identiteta, to da je žena, majka koja brine sama o svojoj kćeri a istodobno razvija karijeru u teškoj profesiji, bio joj je važan. Nije bila feministica – barem ne po vlastitom samoidentificiranju – ali je s divljenjem govorila o Simone de Beauvoir, koju je, kao i Jean-Paula Sartrea, intervjuirala 1968. godine. Govorila je – i u javnom pro-

storu i u privatnoj komunikaciji – da je ženama mnogo teže nego muškarcima, posebno na Balkanu, na Bliskom i Srednjem Istoku, u ratnim područjima iz kojih je izvještavala. Pa ipak, njena upornost, probojnost, iskustvo snalaženja u teškim situacijama, uz povoljne okolnosti koje su nastale ugledom kojeg je tadašnja Jugoslavija imala, omogućile su joj da se približi samom vrhu.

Izvještavala je iz alžirske Sahare, iz Egipta, Sudana, Ugande, Malija, Kenije, Tanzanije, Zambije, iz Libanona, Sirije, Jordana, Iraka, Kuvajta, kao i iz Kurdistana, s putovanja Josipa Broza Tita po svijetu, a naročito iz Kine, o kojoj je objavila knjigu *Deveto nebo*. Popis ljudi koje je intervjuirala, kao i način na koji je to činila, učinio je njeno ime i prezime (koje je prezime prihvatila vjenčanjem sa dvije godine od nje starijim Slavkom Janekovićem, partizanskim drugom i kasnije generalom JNA iz Petrinje, s kojim je bila u relativno kratkotrajnom braku) globalno poznatim. Iako nije voljela Orianu Fallaci, smatrajući da je suviše agresivna i svadljiva i u tom smislu ne baš najbolja novinarka, drugi su je uspoređivali s njom te su njene intervjuue prenosili iz *Vjesnika* širom svijeta. Fonoteka i fototeka Dara Janeković stoga predstavljaju nacionalno dobro. Ako već nema za njih dovoljno interesa kod drugih, prije svega arhivskih, institucija – premda bi trebalo biti – dužnost je srpskih institucija kao i Hrvatskog novinarskog društva (kojemu je ona uspjela osigurati zgradu u kojoj i danas djeluje te kojemu je bila predsjednica od 1972. do 1977.) da ih zbrine i učini javno dostupnima. Njeni snimljeni razgovori s političkim ličnostima, među kojima su Zhou Enlai, Hua Guofeng, Deng Xiapoing, Jaser Arafat, kralj Mulaj Hasan II, Norodom Sihanouk, Hafez el Asad, Anuar el Sadat, Muamer al-Gadafi, Habib Burgiba, Idi Amin Dada, Ahmed Ben Bela, te Josip Broz Tito (1972., 1973. i 1976.), svakako su vrijedan doprinos globalnoj povijesti novinarstva kao i povijesti svjetske politike. Izuzetno su zanimljivi i važni i njezini intervjui s Kočom Popovićem i Miroslavom Krležom.

Uspjeh i pristup kojeg je imala mnogima koji su za druge bili nedostupni donio joj je zavist nekih moćnih kolega i jednog broja političkih moćnika na srednjim i višim razinama vlasti, o kojima nije nikada imala dobro mišljenje. Često bi govorila kako je dobivala vreće pisama građana koji nisu uspijevali riješiti svoje probleme, s molbom da ih proslijedi političkom vrhu ili da piše o tim problemima. S te je pozicije kritizirala partijske funkcionere – do sredine 1980-ih ne javno, ali od tada i javno. Ta je kritičnost prema “birokraciji” vidljiva i iz njenih pitanja u intervjuima s predsjednikom Jugoslavije, Josipom Brozom Titom, koji je jednom prilikom na Brionima – tokom šetnje na

kojoj ga je fotografirala zamišljeno rekao: “Ako je sve ovo istina što govoriš, ja sam uzalud potrošio svoj život”. A ona mu je govorila da se Partija pretvara u problem i glavni uzrok društvene regresije, da partijski funkcioneri nisu nimalo odani ideji socijalizma i revolucije nego se bore za pozicije i moć te da korupcija i nacionalizam nisu nestali nego se povećavaju. Tražila je od njega da nešto učini – što u direktnim razgovorima a što preko njene dobre poznanice i, moglo bi se reći, prijateljice Jovanke Broz, s kojom se znala čuti i nakon Titove smrti, kad je pala u nemilost, između ostalog i zbog razloga o kojima je Dara Janeković i govorila Titu.

Pa ipak, unatoč svim intervjuima koje je obavila, Dari Janeković nije pošlo za rukom da intervjuira Jovanku Broz, premda je, o tome zaključujem temeljem razgovora koje sam s njom povremeno vodio još od 1984. nadalje, pronikla u dubinu samog problema. Ni njeni razgovori sa Stevom Krajačićem, koje je vodila telefonom (iza tv dnevnika) ili uživo, nisu ugledali svjetlo dana zbog razilaženja između njih dvoje, te kasnijeg sudskog spora.

Turbulencije koje je počela doživljavati zbog svoje kritičnosti i otvorenosti, a naročito otkako je partijski vrh Hrvatske htio – kako je rekla – “cenzurirati” njen intervju s Josipom Brozom Titom, postale su ozbiljne, pa je početkom 1974. godine, dakle u pedesetoj godini života, odlučila napustiti Vjesnikovu kuću i postati samostalna novinarka i spisateljica. To što se *Vjesnik* tako lako odrekao svoje najpoznatije novinarkе, koja je u novinarstvo ušla u partizanskim danima kad je uređivala list *Pionir*, a potom i *Omladinski borac*, koja je Tita pratila na putovanjima po svijetu i čije su intervjuе (kao onaj sa Zhou Enlaiem 1971.) prenosili najveći svjetski mediji, kao i to što je ona odlučila tako rano otići *de facto* u mirovinu, dovoljno govori koliko su pogrešne teze o njenoj privilegiranosti i poslušnosti, o njenoj vezi s Partijom i centrima moći. Upravo obratno: Partija ju nije voljela – a i kako bi kad je Titu, kako je sama govorila, predložila da raspusti SKJ jer “ovakav kakav je ništa ne valja”. Smatrali su je smetnjom, ali zbog njenog direktnog Titu i Jovanki su je morali trpjeti. Ona je to vidjela i znala.

Najlakše ju je bilo proglasiti dogmatikom, što nije bila – sigurno ne otkako je pamtim, a upoznao sam je 1984., kad je bila predsjednica savjeta *Poleta*. Lijepili su joj razne etikete smatrajući da i dalje vodi svoj rat, a ona je zapravo bila istinski zabrinuta i upozoravala je da stvari idu prema raspadu. Malo je ljudi to htjelo čuti – lakše im je bilo marginalizirati i “poništit” one koji o tome govore, nego razmotriti što govore.

Kad se zlo dogodilo, odlučila je ne ići iz Zagreba, premda su je i dobronamjerni i zlonamjerni upozoravali da bi možda bilo bolje da ga napusti, makar privremeno. Bile su to godine kad su ljudi napadani, vrijeđani, a neki su nestali, mnogi iz straha otišli. Odlučila je ostati, ali se povukla u mirnoću svog stana u Lopašićevoj ulici u Zagrebu, odakle je promatrala zbivanja u zemlji za koju se borila i koju je s ponosom neformalno predstavljala a koje više nije bilo, u gradu koji više nije poznavala, među ljudima kojima više nije vjerovala. Bila je očajna zbog buđenja i eskalacije nacionalizma jer je znala, po svom temeljnom životom iskustvu, da to vodi u sve dublje sukobe a na kraju i rat. Kada ju je tadašnji glavni urednik *Vjesnika* provokativno pitao: “Spavate li mirno, drugarice Daro”, odgovorila mu je majstorski: “Ne spavam mirno, gospodine!”. Smatrala je da je taj rat počeo u Hrvatskoj, i da ona snosi ogromnu odgovornost za njega – prije svega zbog provociranja Srba i Jugoslavena, opkoljavanja kasarni, dopuštanja i promoviranja filoustaštva i sl. Ali, bila je kritična i prema drugima – Srbima, JNA, Slovencima, međunarodnoj zajednici, a naročito prema Amerikancima, kojima nikada, ni kad su zagovarali opstanak Jugoslavije ni kad su kasnije krenuli u okončanje rata, nije vjerovala.

U tim je godinama samoizolacije, od 1992. do 2002. pisala dnevnik, kojeg je odmah potom (2003.) – opet u vlastitom izdanju – objavila kao knjigu *Crni as i dvije grlice*. To su zapisi iz Zagreba – neka vrsta izvještavanja iz svog grada, iz još jednog rata – nekoga tko je sudjelovao u prethodnom a potom izvještavao iz mnogih drugih. Pisan je u formi/maniri, kako je sama naglašavala, dokumentarne proze. Taj dnevnik je malotko pročitao – što je možda, kad se uzme u obzir s koliko je kritičnosti Dara Janeković pisala o novoj Hrvatskoj, za nju bilo i bolje – ali bi ga svatko tko želi saznati što se događalo u tim danima, mjesecima i godinama trebao uzeti u ruke i pročitati. Ne zbog toga što je sve što je napisano točno (ima očiglednih pogrešaka) nego zato da osjeti atmosferu koja se splela oko jedne hrabre partizanke, svjetski poznate novinarkе, intelektualke i izrazito pismene žene, koja se u svojim sedamdesetim godinama života našla na neki način na početku: opet okružena mržnjom, nasiljem i ratom kojeg nije htjela niti ga je očekivala.

S prijezirom je odbijala ponude svojih ratnih drugova koji su “prevrnuti kaput” pa su sada postali ministri, visoki časnici, ili čak (u slučaju Josipa Manolića) premijer(i) da im se javi “ako joj što treba”. Smatrala ih je nemoralnim ljudima, prevrtljivcima koji su izdali sami sebe (znala bi reći i neku ružniju riječ, posebno za Janka Bobetka, starog znanca iz petrinjskih omladinskih dana).

Smatrala ih je suodgovornima za rat a time i za golemu patnju mnogih. Toga je uvjerenja bila do kraja života. Nije bila nostalgična ni za čim. Bila je realistična, pa nije zagovarala nikakav povratak na staro, a ni to staro nije bilo dobro, kao što je i sama govorila dok još nije ostarjelo. Suviše je svijeta vidjela – i to kritičkim i širom otvorenim očima – da bi se zanosila iluzijama ili prepustila fantaziranju od kojeg nema ništa. Ali, nikada nije izdala svoju vlastitu slobodu. Govorila je i pisala što je mislila, a mislila je svojom glavom.

Ohrabrena objavljivanjem svojih dnevničkih zapisa, nastavila ih je pisati – ovog puta s fokusom na svjetskim temama, koje je promatrala iz svog zagrebačkog stana. Tako je nastala i njena zadnja knjiga – *U kakvom to svijetu živimo. Zapisi iz Zagreba* – koju sam imao priliku čitati i prije objavljivanja kao recenzent, a i pomogao sam joj da odabere upravo ovaj naslov. Kroničari tog razdoblja, od 1992. do 2009., po mnogo čemu ključnog za suvremenu Hrvatsku, bit će joj zahvalni na učinjenom poslu. A to će biti i budući povjesničari, studenti i istraživači novinarstva, kao i svi oni koji će htjeti istaći doprinos kojeg je kao žena, borkinja, novinarka i spisateljica dala našoj kulturi i društvu. Nažalost ni ova knjiga kao ni prethodna *Crni as i dvije grlice* nije našla put do naših knjižara i knjižnica jer Dara tada nije mogla naći distributera.

Iza sebe je ostavila brojne intervjuve, članke, zapise, fotografije, audio-trake, prikupljene novine i izreske iz njih, te knjige, od kojih napisala sedam: *Veliki mir tada bi zavladao svijetom: zapisi i putopisi iz Kine* (1979), *Još uini nasljednici: Izrael, Arapi, Palestina* (1982; 2005), *Kad mora uzavriju – izbor reportaža i eseja iz zemalja s raznih kontinenata* (1985; 1987), *Deveto nebo: putopisi i zapisi iz NR Kine* (1987), *Susreti s poviješću* (Zagreb, 2000), *Crni as i dvije grlice* (2003) i *U kakvom to svijetu živimo* (Zagreb, 2009). Ostavila je iza sebe kćer Dubravku te šestoro unučadi i nekoliko praunuka, kao i sestru Kosovku. Ostavila je i prijatelje – ne prevelik broj – kojima je bila divna sugovornica, i koji će je pamtit, poštujući njeno djelo i sjećajući se njenog duha kojega su krasile osobine kao što su znatiželjnost, odvažnosti, kritičnost i velika marljivost.